

УДК 332:122

Смутчак З.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту, економіки та права
Кіровоградської льотної академії
Національного авіаційного університету

ОСОБЛИВОСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

Досліджено особливості сталого розвитку сільських територій України економічного та соціального характеру. Проаналізовано динаміку чисельності міського та сільського населення за роки державної незалежності України. Визначено шляхи реалізації політики сталого розвитку сільських територій.

Ключові слова: сталий розвиток, сільські території, соціально-економічний розвиток, сільське населення, рівень життя.

Смутчак З.В. ОСОБЕННОСТИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ УКРАИНЫ

Исследованы особенности устойчивого развития сельских территорий Украины экономического и социального характера. Проанализирована динамика численности городского и сельского населения за годы государственной независимости Украины. Определены пути реализации политики устойчивого развития сельских территорий.

Ключевые слова: устойчивое развитие, сельские территории, социально-экономическое развитие, сельское население, уровень жизни.

Smutchak Z.V. FEATURES OF SUSTAINABLE RURAL DEVELOPMENT OF UKRAINE

The features of sustainable rural development of Ukraine are investigated. The dynamics of urban and rural population during the years of independence of Ukraine are analyzed. The ways of implementation of sustainable rural development are determined.

Keywords: sustainable development, rural development, and social and economic development, rural population, living standards

Постановка проблеми. Сільські території України завжди були тією опорою, на яку спирається весь агросектор. Але за останні роки ситуація докорінно змінилася. Сільське населення щороку зменшується, із мап зникають села, а самі особисті селянські господарства втрачають минулі джерела прибутку. Щоб зупинити цей процес, необхідний новий підхід до розвитку сільської місцевості, який передбачатиме впровадження концепції сталого розвитку сільських територій, стимулювання підприємницької активності та диверсифікацію зайнятості сільського населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Набуття певною соціально-економічною проблемою відповідної суспільної значущості завжди викликає підвищену увагу науковців. Не є винятком і проблема сталого розвитку сільських територій, вивченню якої присвячено чимало праць вітчизняних учених, серед яких особливу увагу привертають дослідження О.І. Павлова [1], А.В. Лісового [2; 3], А.М. Статівки [4], В.Ю. Уркевича [5], М.І. Козири [6], М.М. Мельникова [7] та ін.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей сталого розвитку сільських територій України, виявленні тенденцій їх розвитку та висвітленні наявних проблем.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення ефективного розвитку сільських територій потребує сприймання та переймання світових стандартів щодо формування добробуту населення. Варто усвідомити, що без розвитку села (тобто без розвитку сільських територій) добробут держави неможливий. Це зумовлено тим, що основою приросту багатства кожної держави, а отже, ефективності виробництва є земля. Крім того, одержана в сільському господарстві продукція на одну грошову одиницю дає роботу понад 12 одиницям в інших сферах. Результатом цього є розв'язання в країні проблеми забезпечення людей робочими місцями, створення належного рівня їхнього життя. Цивілізовані країни це давно усвідомили, і тому турбота про розвиток сільського господарства тут є загальновідомою. З огляду на це ресурс землі в них є вагомішим порівняно з іншими видами

ресурсів, аграрна сфера давно стала невід'ємним складником економічної діяльності держави.

Переведення вітчизняної аграрної сфери на ринкові методи господарювання, вступ України до СОТ та майбутня її інтеграція до Європейського Співтовариства потребують радикальних організаційно-економічних, техніко-технологічних і структурних перетворень безпосередньо в сільськогосподарському виробництві та всебічній модернізації інженерної і нарощування темпів розвитку соціальної інфраструктури та загального поліпшення благоустрою сільських територій. Все це зрештою повинно привести до значного підвищення ефективності сільського господарства і конкурентоспроможності вітчизняних продуктів харчування, а також до зміни ролі сільського господарства у формуванні майбутньої багатофункціональної структури для ефективного функціонування сільських територій [8].

Нагадаємо, що під сталим розвитком варто розуміти такий напрям світового економічного зростання, за якого забезпечується якість життя громадян, що опирається, з одного боку, на сучасні досягнення науково-технічного прогресу, які задовольняють його поточні потреби, але своїми діями на навколишнє середовище не загрожують майбутнім поколінням, а з іншого боку, забезпечується якісне зростання за рівнями матеріального, житлово-побутового, соціального забезпечення, охорони здоров'я, екологічної та особистої безпеки [3].

Реформа сільськогосподарського сектору України є необхідною для того, щоби скористатися величезними прогнозованими можливостями, оскільки поки що сільське господарство і харчова промисловість України не досягли можливого та бажаного рівня конкурентоспроможності (наприклад, середня врожайність пшениці – майже в два рази менша, ніж у Франції та Німеччині). Для створення сучасного, ефективного сільського господарства та промислової переробки сільськогосподарської продукції бракує інвестицій. Підприємницькі ініціативи гальмуються не належними умовами ведення бізнесу, які характеризуються необґрунтованими адміністративними

бар'єрами, корупцією і надмірним регулюванням. У сільській місцевості негнучкий ринок землі у поєднанні з низьким рівнем освіти, браком молодих, ділових, інноваційних фермерів привели до утворення неефективної структури господарюючих суб'єктів і невикористання потенціалу для підвищення продуктивності та диверсифікації. Висока залежність від обмеженої кількості експортних товарів (в основному сировинних) і партнерів робить Україну вразливою до несприятливих погодних умов, політичних подій та ринкової кон'юнктури і цін. Якщо потенціал України не розкрити найближчим часом, країна може втратити чудову нагоду скористатись світовими сільськогосподарськими ринками. Існує цілком реальна небезпека постійно втрачати експортні можливості, оскільки більш конкурентоспроможні, гнучкіші і здатні швидше адаптуватись конкуренти завоюють найбільш перспективними та цінними можливостями на світовому ринку [9].

При цьому варто відзначити, що насамперед увагу треба приділити малому та середньому фермерству. Дрібні та середні товаровиробники найбільше потребують підтримки з боку держави, адже саме вони формують економічні передумови розвитку сільських громад: у структурі валової продукції сільського господарства 55,1% займає середній та дрібний товаровиробник. З них 54,2% – це особисті селянські господарства і 7,9% – фермери (рис. 1).

Як свідчить діаграма, підтримка середніх та дрібних виробників не дарма вважається необхідним складником відродження села та розвитку сільської місцевості. Особливої уваги заслуговує ініціатива створення сільськогосподарських кооперативів.

Кооперативи забезпечують захист інтересів сільгоспвиробників. Наприклад, у відносинах із молокопереробними заводами, які часто занижують ціни на сировину. По-друге, кооперативні об'єднання дають змогу селянам залучати кредитні кошти, купувати сучасне обладнання та, що вкрай важливо, виходити на ринок без посередників. Саме тому за кооперативами – майбутнє агросектору України.

Чудовим прикладом того, як цілісна політика із розвитку сільських територій та залучення інвестицій може привести до успішної модернізації сіль-

ського господарства, є Польща, де село стало чи не найголовнішим рушієм економічного прогресу. Саме такий досвід державної політики може бути надзвичайно корисним для України. Не варто також нехтувати досвідом інших країн у цій сфері.

Нині на сільській території проживає 31,55% загальної чисельності населення України або близько 14,5 млн. осіб. У контексті зазначеного варто наголосити, що за останні роки соціально-трудовий потенціал села, на жаль, суттєво погіршився. Зокрема, процеси зменшення сільського населення та чисельності зайнятих у сільському господарстві та в інших сферах діяльності на сільських територіях набули незворотного характеру.

Як свідчать дані Державного комітету статистики України [10], у сільській місцевості в основному спостерігається від'ємне сальдо міграції, тобто кількість вибулих перевищує кількість прибулих. Відсутність постійного місця роботи та належних доходів насамперед впливає на зниження реальних доходів, які не забезпечують відтворення робочої сили. Відбувається скорочення споживання найважливіших продуктів харчування та придбання необхідних товарів культурно-побутового призначення, обмежений доступ до користування різними соціальними послугами.

Майже кожен третій громадянин України має бажання емігрувати на заробітки за кордон. За прогнозами фахівців ООН населення України може відчутно скоротитися до 2026 року до 42 млн., а до 2050 року – до 35 млн. У разі здійснення таких прогнозів Україна змушена буде імпортувати робочу силу [11, с. 120; 12].

Несприятливі тенденції щодо погіршення рівня та якості життя в сільській місцевості спостерігаються саме в демографічній сфері. Це приводить до поступового зменшення частки сільського та зростання частки міського населення України (рис. 2).

Варто зауважити, що впродовж 1991–2015 років громадян України поменшало на 6 млн. 418,7 тис. осіб, з них на міграційне сальдо припало 568,9 тис. осіб (із 1991 по 2013 р.) Скорочення міського населення протягом 1991–2015 років зафіксовано на рівні 3 млн. 541 тис. чол., а сільського – 2 млн. 875,6 тис. чол., і майже 350 українських сіл

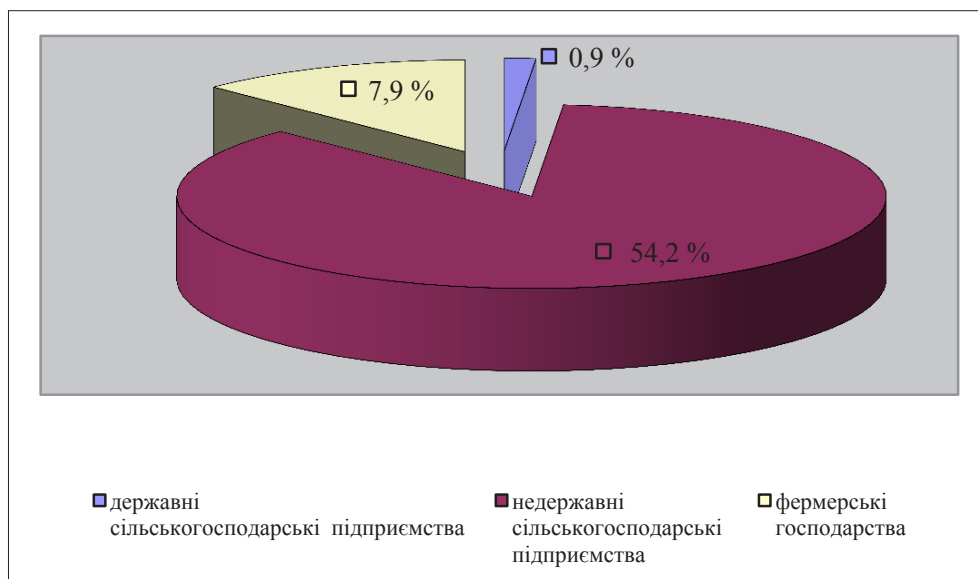

Рис. 1. Структура валової продукції сільського господарства (2015 р.)

Складено за джерелом [10]

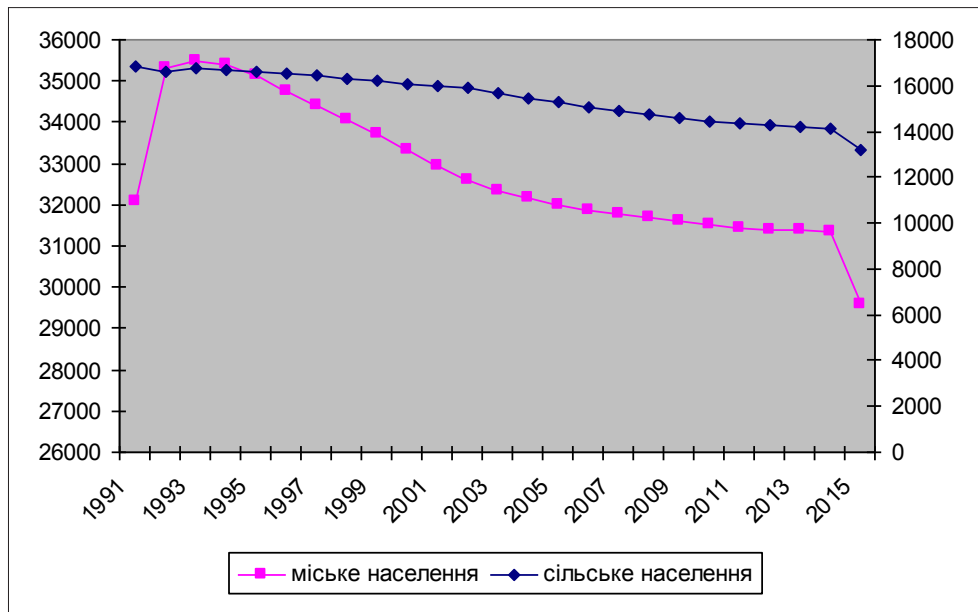

Рис. 2. Динаміка чисельності міського та сільського населення, 1991–2015 рр.

Складено за джерелом [10]

зникли за період незалежності. Швидшими темпами скорочувалося сільське населення, ніж міське, станом на 1 січня 2015 року щодо 1991 року його поменшало на 16,4%, а міського – на 10,71%.

Інтенсивний вплив робочої сили з села за досліджуваній період підірвав демографічну базу відтворення сільського населення на подальші 5–10 років. Розпочався процес старіння селян і різке скорочення частки молоді у загальній чисельності трудових ресурсів, а зменшення у сільській місцевості нашої країни частки молодого покоління в результаті його міграції в місто і за кордон загострює проблему забезпечення сільськогосподарського виробництва кваліфікованою робочою силою [12].

Зауважимо, що саме аграрний сектор економіки не може стало й ефективно функціонувати без персоналу, який володіє технічними, агрономічними, зоотехнічно-ветеринарними знаннями. Робітники сільських територій повинні вміти проводити аналіз господарської діяльності, обґрунтовувати схвалювані рішення, правильно оцінювати результати роботи з позицій загально-економічної і соціально-економічної ефективності виробництва та науково-технічного прогресу. Компетентність працівників сільського господарства – найважливіший соціально-економічний чинник успішного функціонування аграрної сфери. Важливим чинником загострення проблеми сталості галузі залишається також майнове розшарування населення. Низький рівень оплати праці не сприятиме ефективним результатам діяльності селян. Для більшості працівників сільського господарства їхні доходи не перебувають у прямій залежності від продуктивності праці, що є одним із чинників загострення проблеми сталості розвитку сільського господарства [13].

Водночас, незважаючи на наявність в Україні розвиненої правової бази, що різною мірою враховує принципи сталого розвитку, в тому числі на регіональному рівні, відсутність єдиного комплексного документу негативно впливає на системність процесу впровадження ідей сталого розвитку в Україні відповідно до рішень, прийнятих на багатьох міжнародних конференціях [3].

Формування і реалізація політики сталого розвитку сільських територій багато в чому визначатиметься її законодавчим забезпеченням, тому варто:

- законодавчо визначити повноваження державних і регіональних органів виконавчої влади в області сільського розвитку;
- забезпечити на достатньому правовому рівні функції Мінсільгоспроду з формування і реалізації політики сталого розвитку сільських територій;
- на державному рівні законодавчо затвердити стандарти забезпечення сільського населення соціальними послугами;
- вдосконалити правові умови бюджетування сільського розвитку, доступу сільського населення до земельних, матеріально-технічних, кредитних та інформаційних ресурсів;

- забезпечити регулярне державне статистичне спостереження за розвитком сільських територій [3].

Зауважимо, що забезпечення сталого розвитку сільських територій України вимагає, з одного боку, розвитку сільськогосподарського виробництва та функціонування інших, не пов'язаних (або опосередковано пов'язаних) із сільським господарством видів господарської діяльності, а з іншого – забезпечення відкритості економіки сільських територій, взаємодії господарюючих суб'єктів із закордонними.

Варто погодитися з В.Д. Невесенко [13], що модель ринку праці у сільській місцевості має враховувати активну державну політику зайнятості, основу якої становитиме запобігання появі безробіття, а не сприяння заповненню вакантних робочих місць і сплата допомоги з безробіття. Обмеженість фінансових та організаційних ресурсів служби зайнятості на селі, скорочення інвестицій і вакансій на селі перетворюють її лише на посередника між роботодавцем і робочою силою, зменшуючи напругу на регіональних ринках праці, але не створюючи динамічної рівноваги попиту і пропозиції. Необхідними є внутрішні зрушення в агросфері, такі як підвищення капіталоозброєності сільськогосподарської праці та механізації робіт, дієва підтримка розвитку високопродуктивного приватного агровиробництва і

бізнесу, а також коригування структури економіки у напрямі розвитку споживчих галузей промисловості та сфери послуг, зокрема на селі, що забезпечить переміщення робочої сили [13].

Висновки. Прагнення України до інтеграції у європейське співтовариство потребує нагального коригування ситуації на селі та якнайшвидшого прийняття рішень у цій сфері розвитку людського потенціалу нашої держави. Без подолання негативних тенденцій в розвитку сільських територій, де проживає 31,9% населення України, наша держава не зможе ефективно конкурувати з економічними системами інших розвинених країн, у яких рівні життя сільського та міського населення максимально зближені. Диференціація рівнів життя сільського та міського населення в Україні загрожує впливом найбільш активної та працездатної частини сільського населення до міст, активізує зовнішню трудову міграцію, що робить занепад сільських територій самовідтворюваним процесом.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Павлов О.І. Сільські території України: функціонально-управлінська модель: монографія / О.І. Павлов. – Одеса. : Астропринт, 2009. – 344 с.
2. Лісовий А.В. Державне регулювання розвитку сільських територій / А.В. Лісовий. – К.: Дія, 2007. – 400 с.
3. Лісовий А.В. Сталий розвиток сільських територій як напрям забезпечення економічного зростання і якості життя селян [Електронний ресурс] // Теория и практика управления социально-экономическим развитием в странах СНГ – Экономические науки – Режим доступу : dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/.../22-Lisovy.pdf
4. Статівка А.М. Правові аспекти забезпечення сталого розвитку сільських територій / А.М. Статівка // Актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських правовідносин в Україні: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (14–15 травня 2010 р., м. Хмельницький). – Хмельницький: ХУУП, 2010. – С. 134–136.
5. Уркевич В.Ю. Про категорію «сталий розвиток сільських територій» / В.Ю. Уркевич // Сучасне земельне, аграрне, екологічне та природоресурсне право: актуальні проблеми теорії та практики: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (21–22 травня 2010 р., м. Біла Церква). – Біла Церква: БНАУ, 2010. – С. 24–26.
6. Козырь М.И. Правовое обеспечение социального развития и устойчивого развития сельскохозяйственных территорий / М.И. Козырь // Аграрное и земельное право. – 2008. – № 10 (46). – С. 36–45.
7. Мельников Н.Н. Устойчивое сельское развитие как условие преодоления бедности // Аграрное и земельное право. – 2005. – № 9. – С. 13–25.
8. Попович В.В. Особливості становлення та розвитку сільських територій в Україні [Електронний ресурс] / В.В. Попович, І.В. Колмогорова // Ефективна економіка – № 12, 2012 – Режим доступу до журналу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3294>
9. Єдина комплексна стратегія та план дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015 – 2020 роки [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/node/16025>
10. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
11. Вовканич С.И. Розбудова інноваційного суспільства в контексті демографічного розвитку України / С.И. Вовканич, Х.Р. Колестянська, С.О. Цапок // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 8. – С. 115–124.
12. Заець К. Проблеми зовнішньої трудової міграції сільського населення України та шляхи їх рішення [Електронний ресурс] / К. Заець – Режим доступу: <http://www.stelmaschuk.info/internet-conference/announced-internet-conference/onferencia-17-05-2012/51-article-onferencia-17-05-2012/255-255.html>
13. Невесенко В.Д. Актуальні питання соціального розвитку сільських територій / В.Д. Невесенко // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки, 2012, вип. 22, ч. II – С. 1–7.